

<https://doi.org/10.15407/fd2020.06.027>
УДК 510.27

Андрій ВАСИЛЬЧЕНКО, кандидат філософських наук, доктор філософії, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
andriy_vasylchenko@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8531-656X>

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕНЦІЙНОСТІ ТА ВНУТРІШНІ ОБ'ЄКТИ

Інтенційність — спрямованість ментальних станів на об'єкти — з часів Brentano вважають відмінною ознакою психіки. У цій статті ми розглядаємо проблему інтенційності в перспективі другої особи, тобто з точки зору інтерсуб'єктивності. Основним результатом нашого аналізу є висновок про проєктивний характер інтенційності. Проєкції пов'язані з внутрішніми об'єктами, що відіграють ключову роль у фіксації суб'єктивного досвіду особи та слугують своєрідними точками опори в її розвитку. Ми спираємося на логіку проєктивної інтенційності, яка надає можливість максимально переорієнтувати ресурси модальних логік і семантики можливих світів на дослідження та формалізацію схем первинного (тобто, «не-свідомого») мислення. Ми аналізуємо Вітгенштайнові міркування про «жука в коробці» та показуємо, що вони не спростовують тезу про приватність ментальних змістів. У статті також запропонована неаристотелівська концепція онтологічного статусу ментальних об'єктів, яка залучає семантику можливих світів.

Keywords: *інтенційність, інтерсуб'єктивність, підхід другої особи, внутрішні об'єкти, інтенційна логіка, модальна метафізика, семантика можливих світів.*

Замість вступу

Інтенційність — спрямованість ментальних станів на певні об'єкти (речі, властивості, стани речей, події тощо) — з часів Brentano вважають відмінною ознакою психіки. Різноманітні тлумачення інтенційності в рамках і аналітичної філософії, і феноменології спираються на відомий опис, який знаходимо у праці Brentano «Психологія з емпіричного погляду»: «Кожне психічне явище характеризується тим, що схоласти Середньовіччя називали інтенційним (або ментальним) існуванням об'єкта і що можна назвати, хоча й не зовсім однозначно, стосунком до змісту, спрямованістю на об'єкт (який

Цитування: Васильченко, А. (2020). Інтерсуб'єктивний підхід до інтенційності та внутрішні об'єкти. *Філософська думка*, 6, 27—41. <https://doi.org/10.15407/fd2020.06.027>

тут не слід розуміти як дійсність) або іманентною предметністю. Кожне психічне явище містить у собі щось як об'єкт, хоча й не всі в однаковий спосіб. В уяві щось уявляють, у судженні щось стверджують чи заперечують, у любові люблять, у ненависті ненавидять, у бажанні бажають тощо. Це інтенційне існування властиве виключно психічним явищам. Жодне фізичне явище не демонструє нічого подібного» [Brentano, 1874, I: S. 124].

Ця характеристика інтенційності залишає відкритим питання про онтологічний статус «інтенційного існування» (intentionale Inexistenz). Вочевидь, ми стикаємось тут із версією відомого «парадокса небуття»: як можна стверджувати існування неіснуючих об'єктів¹? Адже предметом думки, почуття чи бажання можуть бути не лише конкретні речі, наявні у навколишньому світі, а й вигадані об'єкти на кшталт химери, Пегаса та Шерлока Холмса. Що означає «ментальне існування» таких об'єктів? Як воно співвідноситься з актуальним існуванням матеріальних речей та істот предметного світу?

Звісно, наші інтенційні стани насамперед спрямовані на зовнішні щодо індивідуальної психіки речі і тільки у граничних випадках — винятково на об'єкти, що мають лише ментальне існування (ми називатимемо такі об'єкти ментальними). Проте постулювання онтологічно сумнівних ментальних об'єктів може бути плідним засобом при розв'язанні певних проблем теорії свідомості, психології та психоаналізу. Так, більшість дослідників схильні визнавати, що люди та інші мислячі істоти мають не лише ментальні стани з «об'єктивним» пропозиційним змістом, а й суто феноменальний суб'єктивний досвід (або «переживання», experiences) — настрої, відчуття, образи, символи тощо.

У цій статті ми надамо додаткові міркування на користь цієї теорії. Предметом нашої особливої уваги буде різновид ментальних об'єктів, пов'язаний з проективною здатністю психіки, який має важливу роль у психоаналізі та психотерапії та для якого ми, ідучи за традицією, що склалася у психології, зарезервуємо термін «внутрішні об'єкти» (internal objects). Далі ми повернемося до проблеми онтологічного статусу ментальних об'єктів, а також до питання про те, чи є суб'єктивний ментальний досвід Вітгенштайновим «жуком у коробці», недоступним для інших.

Підхід другої особи

Останні два десятиріччя у нейронауці спостерігаємо бурхливий розвиток «підходу другої особи». Ця тенденція пов'язана з виникненням соціальної нейронауки, яка змістила фокус емпіричних досліджень з функціонування мозку ізольованого індивіда на нейронні механізми міжособистісної взаємодії та активні процеси функціонування людини в навколишньому середовищі. Автори програмних статей [Schilbach, Timmermans, 2013; Redcay, Schilbach, 2019],

¹ Див. огляд сучасного стану дискусії навколо парадоксу небуття, а також відповідну бібліографію у [Васильченко, 2016].

присвячених методології другої особи, підкреслюють обмеженість «спостережувального підходу» когнітивної психології ХХ сторіччя і вважають, що він породжує «методологічну щілину» між психікою (mind) та поведінкою [Schilbach, Timmermans, 2013: p. 395]. Автори зазначають, що спостережувальний підхід до психіки може проявлятися у прийнятті методологічної позиції першої особи (орієнтація на власний досвід), позиції третьої особи (спостереження за поведінкою інших), а також у сполученні цих двох методологій. Широке застосування цих двох підходів у когнітивній психології та інших психологічних дисциплінах і призводить до методологічного дуалізму психіки та поведінки. Натомість автори пропонують досліджувати в когнітивних науках цілісні психофізичні та чуттєво-моторні процеси у соціальній взаємодії.

Прибічники підходу другої особи підкреслюють, що інтроспекція може бути джерелом знань про зміст нашого сприйняття, відчуття та думок, але не про суб'єкта інтроспекції, не про «я»² [Moore, Barresi, 2017: p. 3]. З іншого боку, перспектива третьої особи не дає доступу до об'єктів, на які спрямовано свідомість суб'єкта. «Наприклад, якщо ми пасивно спостерігаємо за іншою людиною, яка повертає голову і дивиться вдалину, ми безпосередньо знаємо, хто і що робить, але ми не маємо безпосереднього знання щодо об'єкта його уваги. Для того, щоб здобути таку інформацію, нам треба також повернути голову, подивитись у тому ж напрямку і усвідомити, що об'єкт, який ми зараз сприймаємо, є об'єктом уваги іншої людини» [Moore, Barresi, 2017: p. 3]. При підході другої особи предметом дослідження є людина, яка відчуває і мислить у процесі соціальної взаємодії з іншими; це вимагає подолання методологічних обмежень інтроспекції та відстороненого спостереження [Schilbach, Timmermans, 2013: p. 396 ff.]³.

Підхід другої особи — це підхід з точки зору інтерсуб'єктивності. Автори монографії «Спільний розум» [The Shared Mind, 2008] визначають інтерсуб'єктивність як *співволодіння досвідом* — наприклад, почуттями, сприйняттями, думками, лінгвістичними значеннями [Zlatev, Racine, 2008: p. 1]. Інтерсуб'єктивна точка зору ґрунтована на тому, що «людські створіння одвічно поєднані між собою у своїй суб'єктивності». При цьому «ключові когнітивні здатності є первинно соціальними та інтеракційними, і лише пізніше набувають приватних та репрезентаційних рис» [Zlatev, Racine, 2008: p. 3].

Методологічні дискусії навколо «підходу другої особи» у нейронауці надають підстави і для філософських досліджень у теорії свідомості, теорії дії та теорії особи з погляду інтерсуб'єктивної парадигми.

Ми вважаємо, що підхід другої особи може бути особливо ефективним при аналізі структури людської дії, вільного вибору та особистості, зокрема у

² Цей аргумент веде походження від Г'юмової критики інтроспективізму Декарта [Hume, 1967: p. 252 ff., див. також Musholt, 2015: p. 3-5].

³ Детальний огляд і обговорення підходу другої особи в нейронауці, а також подальшу бібліографію з цієї проблематики див. у [Schilbach, Timmermans, 2013] і [Redcay, Schilbach, 2019], а також [Moore, Barresi, 2017].

дослідженні ролі можливості та нескінченності у цих структурах⁴. Вочевидь, у центрі підходу другої особи до свідомості, дії та особистості має бути інтерсуб'єктивна теорія інтенційності. Перед дослідником, який прагне зрозуміти інтенційність з погляду другої особи, постає низка питань. Деякі з них можна попередньо сформулювати так: «Як формується і під впливом чого змінюється спрямованість свідомості або, ширше, людської психіки, на об'єкти? Як впливають на інтенційність стосунки та взаємодія з іншими? Яким чином виникає спільна інтенційність і яку роль вона відіграє у формуванні особистості?».

Далі ми спробуємо окреслити деякі напрямки пошуку відповідей на поставлені запитання.

Три аспекти інтенційності

З погляду інтерсуб'єктивної парадигми, процес формування і розвитку інтенційності має три напрямки. По-перше, завдяки взаємодії з дорослими (власне, завдяки триангуляції, або «спільній увазі» [Eilan, Hoerl, 2005; Seeman, Racine, 2011]) людина від перших днів навчається розрізняти зовнішні об'єкти та визнавати їх саме як зовнішні: «спільна увага — це те, що пояснює наше ставлення до об'єкта не просто як до артефакту нашого чуттєвого досвіду, а як до самостійної речі. Зрештою, якщо я можу скоординувати свою увагу до речі з вашою, то я не можу розглядати об'єкт як простий сенсорний досвід, але мушу думати про нього як про об'єкт, який не залежить від кожного з нас» [Campbell, 2011: p. 415].

По-друге, людина розвиває здатність сприймати різноманітні ментальні об'єкти — спогади, репрезентації, образи, «внутрішні об'єкти» тощо, які вона формує від своїх перших днів і впродовж усього життя [Perlow 1995]. Функція ментальних об'єктів полягає у фіксації досвіду. Адже ми сприймаємо і діємо на основі нашого попереднього досвіду, за аналогією з тим, що ми вже знаємо та вміємо; іншими словами, ми сприймаємо світ крізь свої «приватні» ментальні об'єкти.

Приватність ментальних об'єктів, ґрунтована в індивідуальному характері людського досвіду, добре схоплює Вітгенштайнова метафора «жука в коробці»: «Припустімо, що кожен має коробку і в ній те, що ми називаємо словом «жук». Ніхто не може зазирнути до чужої коробки, і кожен каже, що тільки з вигляду свого жука знає, що таке жук. — А могло ж бути, що кожен мав би у

⁴ Підхід другої особи до аналізу соціальної дії представлено у [Навроцький, 2005], до теорії інтенційної дії — у [Васильченко, 2005]; до теорії особи — у [Васильченко, 2012]. Див. також засадничу працю [Омельянчик, 1991] з реконструкції модальної теорії Аристотеля, де реалізовано підхід другої особи до тлумачення модальностей у зв'язку з проблематикою дії, свободи та особистості. Я висловлюю щире подяку моїм колегам Валентину Омельянчику, Володимирі Навроцькому та Миколі Симчичу за підтримку, плідне обговорення та спільне прояснення «підходу другої особи» в аналітичній філософії людини.

своїй коробці щось інше. Можна було б собі навіть уявити, що та річ у коробці весь час змінюється. — Але якби ці люди все-таки вживали слово «жук»? — То воно було б не означення певної речі» [Вітгенштайн, 1985: с. 188]⁵.

Ці міркування Вітгенштайна у «Філософських дослідженнях» продовжують тему про неспроможність ідеї приватної мови [Вітгенштайн, 1985: с. 177 і далі]. Метафору «жука в коробці» часто тлумачать як аргумент на користь беззмістовності розмови про приватність ментальних змістів, таких, як біль або спогад [Brandl, 2005: р. 180]. Проте навряд чи це єдино можливе тлумачення. Вітгенштайн так пояснює свою метафору: «Це означає: якщо граматику вислову почуття конструюють за взірцем “предмет і позначення (Gegenstand und Bezeichnung)”, то предмет випадає з розгляду як неважливий» [Вітгенштайн, 1985: с. 188]. Отже, радше йдеться про те, що мова, сконструйована за стандартним взірцем, — скажімо, екстенсійна мова «Логіко-філософського трактату», — непридатна для висловлення приватних змістів. На користь такого тлумачення говорить і подальший розвиток думки Вітгенштайна: «Парадокс зникає лише тоді, коли ми рішуче пориваємо з ідеєю, нібито мова завжди функціює в той самий спосіб, завжди служить тій самій меті: переказуванню думок — чи будуть це думки про будинки, біль, добро і зло, чи про щось інше» [Вітгенштайн, 1985: с. 190]. Мова, яка завжди «функціює в той самий спосіб», може бути лише екстенсійною мовою об'єктивного спостереження. Тоді парадокс, до якого апелює Вітгенштайн, полягає в тому, що біль або спогад є лише суб'єктивними фактами — так би мовити, фактами першої особи, але вони не є об'єктивними фактами, які міг би встановити відсторонений спостерігач.

Постає питання: а чи можна розв'язати Вітгенштайнів парадокс «жука в коробці» за допомоги підходу другої особи? Чи можуть приватні ментальні змісти набувати інтерсуб'єктивного характеру, тобто ставати соціальними феноменами? Вочевидь, так, проте набуття приватними змістами інтерсуб'єктивного статусу вимагає, по-перше, певної міжособистісної взаємодії і, по-друге, відмови від об'єктивістського підходу та від екстенсійної мови висловлення. Адже, як зазначає Дж. Нейсер, суб'єктивними ментальними станами «можна поділитися лише одним із двох загальних способів: або шляхом перетворення їх змісту в передаваний формат (концептуальний опис або зовнішнє вимірювання), або через надихання іншого суб'єкта на подібну думку від першої особи (емпатія та уява)» [Neisser, 2017: р. 52]. Кожен із цих двох способів трансляції ментальних станів фактично робить їх інтерсуб'єктивно доступними. І, звісно, «у кожному випадку щось із оригіналу залишається недоступним, а саме — індивідуальна перспектива суб'єктивного досвіду» [Neisser, 2017: р. 52].

І нарешті, третій напрямок розвитку інтенційності полягає в тому, що людина поступово навчається ідентифікувати свої ментальні стани, своє тіло, свої якості та дії. Тобто предметами думок, почуттів, бажань тощо

⁵ Тут і далі ми цитуємо «Філософські дослідження» у перекладі Євгена Поповича з деякими змінами.

суб'єкта стають не лише зовнішні та ментальні об'єкти, а й різноманітні аспекти себе та своїх стосунків і взаємодії з іншими та з оточенням. Врешті-решт у результаті цієї взаємодії поступово формуються самосвідомість та концепція «я», або самості (self). При цьому самосвідомість формується на основі інтерсуб'єктивних стосунків і, у свою чергу, сприяє розвитку цих стосунків [Musholt, 2015; Pacholik-Žuromska, 2019]. Процес формування самості можна в найзагальніших рисах описати так: «експліцитна саморепрезентація розвивається шляхом розвитку складного процесу диференціації між собою та іншими, який надає суб'єктам змогу порівнювати свої власні психічні та тілесні стани зі станами інших, розвиваючи тим самим уявлення про себе як про окрему сутність, яку можуть ідентифікувати та з якою можуть співвідноситися інші» [Musholt, 2015: р. xviii]. Отже, уявлення про «я» аж ніяк не є простим інтроспективним фактом. Радше «я» — це складний багатоплановий концепт, який, на відміну від здатності до міжособистісної взаємодії, не є вродженим, а формується поступово. І, звісно, уявлення про себе не формується одного разу і назавжди, а змінюється впродовж життя.

Слід підкреслити, що, по-перше, всі три зазначені напрямки розвитку інтенційності здійснюються одночасно, по-друге, цей розвиток ніколи не припиняється. Впродовж усього життя ми набуваємо (а також, можливо, і втрачаємо) свої здатності краще розрізняти зовнішні об'єкти та визначати їхні властивості; пам'ятати, уявляти, формувати, вигадувати ментальні об'єкти; вдосконалювати свої навички, усвідомлювати свої особливості, поглиблювати та змінювати самоідентичність.

Внутрішні об'єкти та проективна інтенційність

Розглянемо детальніше особливий різновид ментальних об'єктів, пов'язаний з проективною здатністю психіки, — *внутрішні об'єкти*. Уявлення про внутрішні об'єкти походить із психоаналізу, а саме з теорії об'єктних відносин, яку сформовано у працях Мелані Кляйн, Рональда Ферберна, Гаррі Гантріпа, Дональда Віннікота, Отто Кернберга та інших⁶. Уявлення про проекцію, інтерналізацію, екстерналізацію, проективну ідентифікацію, перенесення, контрперенесення тощо, узаasadнені у повсякденній психології та загальноприйнятті в різноманітних школах психотерапії, спираються на теорію об'єктних відносин і знаходять своє найкраще формулювання саме в термінах внутрішніх об'єктів. Теорія об'єктних відносин стверджує, що ми відчуваємо любов, ненависть, страх або бажання не лише щодо актуально присутніх зовнішніх об'єктів, а й щодо наших власних ментальних утворень, сформованих на основі раніше інтерналізованих об'єктів нашого досвіду, наприклад, батьківських фігур та інших осіб; і те саме можна сказати щодо спрямованості наших фантазій і несвідомих переконань. Ці ментальні утворення й називають внутрішніми об'єктами.

⁶ Див. [Object Relations, 2005; Scharff, Scharff, 2000; Summers, 2014].

Внутрішній об'єкт можна розглядати як певну сукупність властивостей та/або тропів, яка відіграє помітну роль у досвіді конкретної людини та в її емоційному житті. Внутрішні об'єкти мають певну динаміку розвитку, пов'язану з дією психологічних механізмів: згушення (з'єднання кількох об'єктів в один), екстеріоризація, інтеріоризація, диференціація (на «добрий об'єкт» і «поганий об'єкт») тощо.

Внутрішні об'єкти виникають унаслідок інтерналізації значущих для нас осіб, тобто мають інтроєктивне походження; і вони мають проєктивну функцію, тобто нам властиво проєкувати їх, часто несвідомо, на інших. Отже, внутрішні об'єкти відіграють вкрай важливу роль у нашому житті; вони віддзеркалюють усі аспекти нашої взаємодії з іншими. «Ми починаємо кожен день у компанії наших внутрішніх об'єктів... Ми несемо з собою наші внутрішні версії наших дружин чи чоловіків, дітей та батьків, наших колег, керівників, друзів та ворогів... Хтось із них радіє, хтось спантеличує, а хтось залишає нас... Вони можуть знущатись над нами, розважати, виснажувати, підносити нас, наганяти на нас нудьгу та вводити нас в оману. На всіх рівнях це — об'єкти наших мрій, наші надії та страхи, наші занепокоєння та роздуми» [Scharff, Scharff, 2000: p. 5–6].

Варто зазначити, що внутрішні об'єкти недоступні сторонньому спостерігачеві, тобто з точки зору третьої особи — об'єктивно — вони не існують. А перспектива першої особи надає лише частковий доступ до них, адже досвід — це не лише свідомі спогади, і ми далеко не завжди усвідомлюємо свої проєкції. Найкращий доступ до внутрішніх об'єктів надає позиція другої особи — їх найкраще може зрозуміти той, хто знає людину і перебуває в емоційному контакті з нею: наприклад, друг, психотерапевт, або священник.

Внутрішні об'єкти до нещодавнього часу не були предметом дослідження логіки та аналітичної метафізики через притаманний аналітичній філософії ХХ сторіччя антипсихологізм. Логіка інтенційності, побудована Гремом Прістом [Priest, 2005], а також теорія первинних (тобто несвідомих у розумінні належності до Фройдової системи «несвідомого») психологічних установок, розроблена Ліндою Брейкел [Brakel, 2009], створили передумови для інтеграції проблематики внутрішніх об'єктів у простір аналітичної філософії. Зокрема, ці результати уможливили логіко-семантичний аналіз наших глибинних фантазій, бажань, прагнень і переконань з огляду на їх проєктивну природу, досліджену в теорії об'єктних відносин.

На основі логіки інтенційності Пріста автором цієї статті побудовано логіку проєктивної інтенційності (LPI), яка являє собою мультимодальну параконсистентну логіку з особливим різновидом релевантної імплікації (так званою «тригерною імплікацією») та рівністю⁷. Серед інтенційних операторів та предикатів LPI є формальні аналоги первинних (тобто «несвідомих») установок, таких, як фантазія, «хотіння» (первинне бажання) тощо.

⁷ Див. [Vasylychenko, 2015; Васильченко, 2014а; 2014б; 2019].

Тригерна імплікація моделює психологічну каузальність. Аксиоматична теорія проєктивної ідентифікації дає змогу аналізувати феномени проєктивної інтенційності. Логіка проєктивної інтенційності надає можливість максимально переорієнтувати ресурси модальних логік і семантики можливих світів на дослідження та формалізацію схем первинного (тобто «несвідомого») мислення.

Однією з формальних ознак первинного мислення, поряд із заміщенням зовнішньої реальності ментальними образами, згущенням, зміщенням, наявністю суперечностей та відсутністю часового виміру [Rayner, Tuckett, 2005], є ідентифікація за емоційно навантаженим предикатом [Arieti, 1976: p. 68 ff; Vasylenko, 2019: p. 200], що породжує проєктивну фантазію про внутрішній об'єкт⁸.

Розгляньмо приклад. Уявімо собі Міранду, романтичну дівчину, яка кохає свого нареченого Едвіна, ототожнюючи його з Прекрасним Принцом, який є внутрішнім об'єктом Міранди. Предикат «бути нареченим (Міранди)» відіграє роль емоційно навантаженої підстави ідентифікації, або «мітки». Якщо в якійсь ситуації Міранда сприймає Едвіна як свого нареченого, то в її системі несвідомого виникає фантазія, що внутрішній об'єкт Прекрасний Принц існує, що Едвін є Прекрасним Принцом і що іншого Прекрасного Принца немає (Едвін є єдиним носієм усіх характеристик Прекрасного Принца). Водночас внутрішній об'єкт може мати кілька міток; наприклад, Міранда може також ототожнювати з Прекрасним Принцом свого сусіда Артура за предикатом «гарний і люб'язний», тобто мати аналогічну фантазію, що Артур є Прекрасним Принцом, а іншого Прекрасного Принца немає. Якщо це так, то у фантазії Міранди Едвін і Артур «насправді» є однією й тією ж особою⁹.

Таким чином, у фантазіях виникають уявні альтернативи актуальному світові — суб'єктивні онтології. Семантично фантазія як пропозиційна установка означає, що всі її компоненти (пропозиції) будуть істинними в усіх можливих світах, які реалізують цю фантазію. Зокрема, в цих світах існують об'єкти фантазій. Те саме можна стверджувати і щодо будь-якої іншої пропозиційної установки: з семантичного погляду, предмети наших надій, знань, думок, бажань, страхів тощо існують у всіх можливих світах, у яких реалізуються ці установки¹⁰.

Проблема онтологічного статусу ментальних об'єктів

Чи можемо ми надати цим семантичним твердженням онтологічного сенсу? Інакше кажучи, чи маємо ми підстави стверджувати: бути ментальним об'єктом — означає існувати в інтенційно можливому світі? Або навіть ще

⁸ Фантазія (phantasy) — це базова первинна когнітивна установка [Brakel, 2009: p. 105-134].

⁹ Повний аналіз цього прикладу засобами логіки проєктивної інтенційності наведено в роботі [Васильченко, 2019].

¹⁰ Усі необхідні семантичні визначення можна знайти у [Priest, 2005: p. 9-12; Vasylenko, 2015: p. 203-205].

загальніше: бути — означає існувати в одному з можливих світів мультимодальної логіки?

Така постановка питання пов'язана з пошуком модальної альтернативи відомого постулату Квайна «бути — означає бути значенням зв'язаної змінної» [Quine, 1961: p. 15]. Ми вважаємо, що на «онтологічну довіру» заслуговує не класична логіка першого порядку, а саме модальна логіка з її семантикою можливих світів¹¹. У логіці інтенційності існування не уточнюються за допомоги квантифікації, як у Квайна, а виражаються за допомоги предиката існування. Будь-який об'єкт може існувати в одних світах і не існувати в інших.

Згідно з підходом, запропонованим нами [Васильченко, 2016], онтологічне обґрунтування семантики можливих світів надає аристотелівська ідея еквівокативності, або «омонімії стосовно одного» (πρὸς ἓν ὁμώνυμία)¹². Спробуємо артикулювати цю ідею детальніше шляхом її зіставлення з модальним нонеїзмом Грема Пріста. Почнемо з майнонгіанства. Для нашого аналізу метафізичну концепцію майнонгіанства достатньо сформулювати у вигляді трьох постулатів¹³:

(M1) будь-що є об'єктом;

(M2) деякі об'єкти не існують повною мірою, і деякі з них не існують жодним чином;

(M3) кожен об'єкт має свої характеристики незалежно від того, існує він або ні.

Ричард Рутлі сформулював свою власну концепцію майнонгіанства — нонеїзм (англ.: none + -ism). Нонеїзм, так само як і майнонгіанство загалом, відкидає головний постулат актуалізму, який можна сформулювати так:

(A) Немає об'єктів, які не існують актуально (все актуально існує)¹⁴.

Отже, ми можемо сформулювати центральну тезу нонеїзму стосовно неіснуючих об'єктів у вигляді наступного постулату:

(N) Існують лише конкретні об'єкти (нічого іншого не існує).

Цей постулат значно сильніший за (M2), згідно з яким деякі об'єкти не існують.

Проте в майнонгіанстві Рутлі лишилося не розв'язаним істотне питання, пов'язане з так званим *принципом характеристизації*, який є очевидним наслідком постулатів (M1) і (M2):

(CP) Для будь-якої характеристики C є об'єкт o , такий, що $C(o)$, тобто C характеризує o незалежно від того, існує він чи ні.

Проблема з цим формулюванням принципу характеристизації полягає в тому, що, розглядаючи умову $x = x \wedge B$, де B — довільне речення, і застосовуючи (CP) до цієї умови, ми отримуємо $o = o \wedge B$, відтак довільне речення справджується.

¹¹ Детальніше про метаонтологічні альтернативи квайнівської теорії онтологічних зобов'язань див. [Berto, Plebani, 2015].

¹² Аналіз Аристотелевої ідеї «омонімії стосовно одного» див. у [Owens, 1978: p. 126-135].

¹³ Детальний виклад поглядів Майнонга див. у [Routley, 1980]. Огляд різновидів сучасного майнонгіанства див. напр. у [Berto, 2012: p. 61-151].

¹⁴ Це формулювання ми наводимо за [Paoletti, 2013: p. 276].

Пріст розв'язав цю проблему, запропонувавши модальну версію принципу характеризації:

(MCP) Для будь-якої характеристики C є об'єкт o , такий, що $C(o)$ в деякому можливому світі¹⁵.

На відміну від нонеїзму Рутлі, побудованого навколо об'єктів та їхніх властивостей, метафізичну концепцію Пріста — модальний нонеїзм — будовано навколо можливих світів. У модальному нонеїзмі центральний постулат нонеїзму (N) уточнено так:

(MN) Існують лише конкретні об'єкти в актуальному світі; будь-які інші об'єкти не існують в актуальному світі (але можуть існувати в інтенційно можливих світах).

Понад те, модальний нонеїзм тлумачить буття унівокативно й ототожнює його з актуальним існуванням. Цю тезу можна сформулювати у вигляді наступного постулату однозначності існування:

(UE) Єдиним різновидом буття є актуальне існування. Існування у можливому світі не є різновидом існування (=буття).

Отже, модальний нонеїзм Пріста на додаток до майнонганських принципів (M1–M3) приймає також постулати (MCP), (MN) та (UE). Проте логіка інтенційності, незважаючи на своє «нонеїстичне» походження, допускає й низку інших метафізичних тлумачень.

Насамперед, існування можна перетлумачити еквівокативно, вважаючи існування у можливому світі різновидом існування. Таку позицію можна назвати *модальним плюралізмом* і сформулювати у вигляді такого альтернативного щодо (UE) принципу:

(MP) Об'єкти існують у різні способи й у різних можливих світах, при цьому актуальний світ з його конкретними об'єктами є лише одним із цих можливих світів.

Зазначимо, що, на відміну від (UE), (MP) не є виключною рисою якоїсь однієї метафізичної теорії. Метафізична позиція, яка найкращим чином узагальнювала б постулат «бути — означає існувати в одному з можливих світів мультимодальної логіки», має наполягати на якомога розвиненішій специфікації способів існування, або модусів буття. Таку позицію можна окреслити за допомоги наступної низки постулатів.

1) Існування в актуальному світі:

(AE) Актуальне існування часопросторових об'єктів є модусом буття.

2) Контрфактичне існування:

(SE) Існування в каузально зумовлених контрфактичних світах є модусом буття.

3) Іntenційне існування:

(IE) Існування об'єктів у світах кожної психологічної установки кожного дійовця (=суб'єкта) є окремим модусом буття.

¹⁵ Див. [Priest, 2005: p. 83 ff].

Метафізична концепція, яку окреслюють постулати (M1), (MP), (AE), (CE), (IE), повною мірою узгоджується з логіко-семантичними розрізненнями логіки інтенційності та узасадничує їх у відповідних онтологічних дистинкціях. Ця концепція постулює певну відкрити для доповнень і уточнень типологію модусів буття¹⁶ і тому добре узгоджується з принципом модального плюралізму. Проте для світоглядної цілісності цій концепції бракує відповіді на питання про те, як різні модуси буття співвідносяться між собою.

Сформулюємо тепер постулат *еквівокативності буття*, який дає аристотелівську відповідь на питання про те, як співвідносяться між собою різні модуси буття, з якими має справу логіка інтенційності:

(ЕВ) Актуальне існування часопросторових об'єктів є взірцем, у співвіднесенні з яким треба розуміти інші модуси буття.

Концепція, яка об'єднує постулати (M1), (MP), (AE), (CE), (IE) та (ЕВ), — назовемо її *модальний еквівокативізм*, — фактично надає семантичним розрізненням логіки інтенційності статус онтологічних дистинкцій, постулює визначальний статус актуального світу та стверджує, що інші модуси буття є омонімічними з існуванням актуальних об'єктів у сенсі аристотелівської омонімії стосовно одного.

Якщо з майнонганського погляду ментальні об'єкти не існують, то з погляду модального еквівокативізму вони існують у світах психологічних установок суб'єктів.

Висновки

Головним результатом нашого аналізу проблеми інтенційності з точки зору інтерсуб'єктивної парадигми є висновок про проєктивний характер цієї здатності людського розуму. Проєктивна природа інтенційності пов'язана з внутрішніми об'єктами, які відіграють ключову роль у фіксації суб'єктивного досвіду особи та є своєрідними точками опертя в її розвитку. З погляду логіки та метафізики інтенційності, внутрішні об'єкти є одним із різновидів ментальних об'єктів, про які згадував Brentano. Вони мають інтерсуб'єктивне походження і оприявнюються в міжособистісній взаємодії. Розглянувши проблему ментального існування в рамках підходу другої особи, ми з'ясували, що Вітгенштайнові міркування про «жука в коробці» не спростовують тезу про приватність ментальних змістів, і запропонували модальну неоаристотелівську концепцію онтологічного статусу ментальних об'єктів. Ми сподіваємося, що це дослідження відкриває подальші перспективи застосування підходів другої особи в аналітичній філософії людини.

¹⁶ Подібним чином, можна вважати окремими модусами буття потенційне існування, існування в минулому часі, існування вигаданих об'єктів (*fictional objects*), абстрактних об'єктів тощо. Ми залишаємо аналіз цих типів об'єктів для подальших досліджень.

ДЖЕРЕЛА

- Васильченко, А. А. (2005). Учаснісна теорія інтенційної дії. *Філософська думка*, 5, 3-27.
- Васильченко, А. А. (2012). Смысл і діалог. В: Теорія смислу в гуманітарних дослідженнях та інтенціональні моделі в точних науках. За редакцією М. В. Поповича. Київ: Наукова думка, 307-348.
- Васильченко, А. А. (2016). Еквівокативність буття і модальна метаонтологія. *Філософська думка*, 5, 65-71.
- Васильченко А. А. (2019). Застосування логіки інтенційності до аналізу суб'єктивних онтологій. В: *Праці першої Української конференції «Логіка та її застосування»*. — Київ: Аванпост-Прим, 32-40.
- Вітгенштайн, Людвіг (1995). *Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження*. К.: Основи, 1995.
- Выготский, Л. С. (1960). *Развитие высших психических функций. Из неопубликованных трудов*. Москва: Изд-во АПН РСФСР.
- Навроцький, В. В. (2005). *Логіка соціальної взаємодії*. Харків: Консум, 2005.
- Омельяничик, В. И. (1991). *Возможность, структура, действие (Введение в модальный реализм)*. Киев: Наукова думка.
- Agieri, S. (1976). *Creativity. The Magic Synthesis*. New York: BasicBook.
- Berto, F. (2012). *Existence as a Real Property. The Ontology of Meinongianism*. Dordrecht: Springer.
- Berto, F., Plebani, M. (2015). *Ontology and Metaontology: A Contemporary Guide*. New York: Bloomsbury.
- Brakel, L. W. (2009). *Philosophy, psychoanalysis, and a-rational mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Brandl, Johannes L. (2005). The Immanence Theory of Intentionality. In: *Phenomenology and philosophy of mind*. Ed. by David Woodruff Smith and Amie L. Thomasson. Oxford: Oxford University Press, 167-182.
- Brentano, Franz (1874). *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Leipzig: Duncker & Humblot (Neuaufgabe 1911).
- Campbell, J. (2011). An Object-Dependent Perspective on Joint Attention. In: Seeman, Racine et al. (2011), 415-430.
- Davidson, D. (2001). The emergence of thought. In: *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Oxford University Press, 123-34.
- Dewey, J. (1950). *Reconstruction in philosophy*. New York: The New American Library.
- Eilan, N., Hoerl, C. et al. (2005). *Joint attention: Communication and other minds*. Ed. by T. McCormack and J. Roessler. Oxford : Oxford University Press.
- Hume, D. (1967). *A treatise of human nature*. London: Oxford University Press.
- Moore, C., Barresi, J. (2017). The role of Second-Person Information in the Development of Social Understanding. *Frontiers of Psychology*, 25 September 2017 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01667>
- Musholt, K. (2015). *Thinking About oneself: From Nonconceptual Content to the Concept of a Self*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Neisser, J. (2017). What Subjectivity Is Not. *Topoi*, 36 (1), 41-53.
- Object Relations Theory and Practice: An Introduction* (2005). Selected and integrated by David E. Scharff. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Owens, J. (1978). *The Doctrine of Being in the Aristotelian «Metaphysics»*. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies.
- Pacholik-Žuromska, A. (2019). Self-knowledge as a Result of the Embodied and Social Cognition. *Frontiers of Psychology*, 10: 1679.
- Paoletti, M. P. (2013). Exploring Meinong's Jungle and Beyond: an Investigation of Noneism and the Theory of Items by R. Routley. *Humana Mente: Journal of Philosophical Studies*, vol. 25, p. 276.

- Perlow, M. (1995). *Understanding Mental Objects*. London & New York: Routledge.
- Priest, G. (2005). *Towards Non-Being. The Logic and Metaphysics of Intentionality*. Oxford: Oxford University Press.
- Quine, W. V. O. (1961). *From a Logical Point of View. 9 Logico-Philosophical Essays*. Second edition. New York: Harper & Row Publishers.
- Rayner, E., Tuckett, D. (2005). An introduction to Matte-Blanco's reformulation of the Freudian unconscious and his conceptualization of the internal world. In: Matte-Blanco, I. *Thinking, Feeling, and Being. Clinical Reflections on the Fundamental Antinomy of Human Beings and World*. London: Routledge, 3-34.
- Redcay, E., Schilbach, L. (2019). Using second-person neuroscience to elucidate the mechanisms of reciprocal social interaction. *Nature Reviews Neuroscience* 20, 495-505.
- Routley, R. (1980). *Exploring Meinong's Jungle and Beyond*. Canberra: RASS Australian National University.
- Scharff, D. E., Scharff, J. (2000). *Object Relations Individual Therapy*. London: Jason Aronson.
- Schilbach, L., Timmermans, B. et al. (2013). Toward a second-person neuroscience. *Behavioral and Brain Sciences* 36 (4), 393-462.
- Seeman, A., Racine, T. P. et al. (2011). *Joint Attention: New Developments in Psychology, Philosophy of Mind, and Social Neuroscience*. Ed. by A. Seeman. Cambridge, MA: MIT Press.
- Summers, F. (2014). *Object relations theories and psychopathology: a comprehensive text*. London: Psychology Press.
- The shared mind: Perspectives on intersubjectivity* (2008). Ed. by J. Zlatev, T. P. Racine, C. Sinha, E. Itkonen. [Converging evidence in language and communication research (CELCR): Vol. 12.] Amsterdam: John Benjamins.
- Vasylichenko, A. (2015). Towards the logic of projective identification. *Journal of Applied Logic*. Vol. 13, 197-214.
- Zlatev, J., Racine, T. P., Sinha, C., Itkonen, E. (2008). Intersubjectivity: What makes us human? In: *The Shared Mind* (2008), 1-14.

Одержано 05.11.2020

REFERENCES

- Arieti, S. (1976). *Creativity. The Magic Synthesis*. New York: BasicBook.
- Berto, F. (2012). *Existence as a Real Property. The Ontology of Meinongianism*. Dordrecht: Springer.
- Berto, F., Plebani, M. (2015). *Ontology and Metaontology: A Contemporary Guide*. New York: Bloomsbury.
- Brakel, L. W. (2009). *Philosophy, psychoanalysis, and a-rational mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Brandl, Johannes L. (2005). The Immanence Theory of Intentionality. In: *Phenomenology and philosophy of mind*. Ed. by David Woodruff Smith and Amie L. Thomasson. Oxford: Oxford University Press, 167-182.
- Brentano, Franz (1874). *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Leipzig: Duncker & Humblot (Neuaufgabe 1911).
- Campbell, J. (2011). An Object-Dependent Perspective on Joint Attention. In: Seeman, Racine et al. (2011), 415-430.
- Davidson, D. (2001). The emergence of thought. In: *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Oxford University Press, 123-34.
- Dewey, J. (1950). *Reconstruction in philosophy*. New York: The New American Library.
- Eilan, N., Hoerl, C. et al. (2005). *Joint attention: Communication and other minds*. Ed. by T. McCormack and J. Roessler. Oxford : Oxford University Press.
- Hume, D. (1967). *A treatise of human nature*. London: Oxford University Press.

- Moore, C., Barresi, J. (2017). The role of Second-Person Information in the Development of Social Understanding. *Frontiers of Psychology*, 25 September 2017 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01667>
- Musholt, K. (2015). *Thinking About oneself: From Nonconceptual Content to the Concept of a Self*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Navrotsky, V. V. (2005). *The logic of social interaction*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Konsum, 2005. [= Навроцький, 2005].
- Neisser, J. (2017). What Subjectivity Is Not. *Topoi*, 36 (1), 41-53.
- Object Relations Theory and Practice: An Introduction* (2005). Selected and integrated by David E. Scharff. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Omelianchuk, V. I. (1991). *Possibility, Structure, Action (an Introduction to Modal Realism)*. [In Russian]. Kyiv: Naukova Dumka. [= Омелянчук, 1991].
- Owens, J. (1978). *The Doctrine of Being in the Aristotelian «Metaphysics»*. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies.
- Pacholik-Žuromska, A. (2019). Self-knowledge as a Result of the Embodied and Social Cognition. *Frontiers of Psychology*, 10: 1679.
- Paoletti, M. P. (2013). Exploring Meinong's Jungle and Beyond: an Investigation of Noneism and the Theory of Items by R. Routley. *Humana Mente: Journal of Philosophical Studies*, vol. 25, p. 276.
- Perlow, M. (1995). *Understanding Mental Objects*. London & New York: Routledge.
- Priest, G. (2005). *Towards Non-Being. The Logic and Metaphysics of Intentionality*. Oxford: Oxford University Press.
- Quine, W. V. O. (1961). *From a Logical Point of View. 9 Logico-Philosophical Essays*. Second edition. New York: Harper & Row Publishers.
- Rayner, E., Tuckett, D. (2005). An introduction to Matte-Blanco's reformulation of the Freudian unconscious and his conceptualization of the internal world. In: Matte-Blanco, I. *Thinking, Feeling, and Being. Clinical Reflections on the Fundamental Antinomy of Human Beings and World*. London: Routledge, 3-34.
- Redcay, E., Schilbach, L. (2019). Using second-person neuroscience to elucidate the mechanisms of reciprocal social interaction. *Nature Reviews Neuroscience* 20, 495-505.
- Routley, R. (1980). *Exploring Meinong's Jungle and Beyond*. Canberra: RASS Australian National University.
- Scharff, D. E., Scharff, J. (2000). *Object Relations Individual Therapy*. London: Jason Aronson.
- Schilbach, L., Timmermans, B. et al. (2013). Toward a second-person neuroscience. *Behavioral and Brain Sciences* 36 (4), 393-462.
- Seeman, A., Racine, T. P. et al. (2011). *Joint Attention: New Developments in Psychology, Philosophy of Mind, and Social Neuroscience*. Ed. by A. Seeman. Cambridge, MA: MIT Press.
- Summers, F. (2014). *Object relations theories and psychopathology: a comprehensive text*. London: Psychology Press.
- The shared mind: Perspectives on intersubjectivity* (2008). Ed. by J. Zlatev, T. P. Racine, C. Sinha, E. Itkonen. [Converging evidence in language and communication research (CELCR): Vol. 12.] Amsterdam: John Benjamins.
- Vasylchenko, A. (2005). Participatory theory of intentional action. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 5, 3-27. [= Васильченко, 2005].
- Vasylchenko, A. (2012). Sense and dialogue. [In Ukrainian]. In: M. V. Popovych (ed.). *The theory of sense in human studies and intensional models in exact sciences*. Kyiv: Naukova Dumka, 86-107. [= Васильченко, 2012].
- Vasylchenko, A. (2016). Equivocity of being and modal metaontology. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 5, 65-71. [= Васильченко, 2016].

- Vasylchenko, A. (2019). Applying logic of intentionality to analysis of subjective ontologies. [In Ukrainian]. In: *Works of the 1st Ukrainian conference «Logic and its applications»*. Kyiv: Avanpost-Prim, 32-40. [= Васильченко, 2019].
- Vasylchenko, A. (2015). Towards the logic of projective identification. *Journal of Applied Logic*. Vol. 13, 197–214.
- Vygotsky, L. S. (1960). *The development of higher psychological functions. From unpublished works*. [In Russian]. Moscow: APN Publishers. [= Выготский, 1960].
- Wittgenstein, Ludwig (1995). *Tractatus Logico-Philosophicus; Philosophical Investigations*. [Ukrainian translation by Yevhen Popovych]. Kyiv: Osnovy. [= Вітгенштайн, 1995].
- Zlatev, J., Racine, T. P., Sinha, C., Itkonen, E. (2008). Intersubjectivity: What makes us human? In: *The Shared Mind* (2008), 1-14.

Received 05.11.2020

Andriy Vasylchenko, Candidate of Sciences in Philosophy, PhD in Philosophy, Senior researcher at the Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001
andriy_vasylchenko@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8531-656X>

INTERSUBJECTIVE APPROACH TO INTENTIONALITY AND INTERNAL OBJECTS

Intentionality — the orientation of mental states to objects (things, properties, states of things, events) — has been considered a hallmark of the psyche since Brentano's time. In this article, we consider the problem of intentionality from the second-person approach, or the standpoint of intersubjectivity. Our analysis shows that intentionality is intrinsically projective. The projective nature of intentionality is related to internal objects that play a crucial role in fixing the person's subjective experience and serve as a fulcrum in the development of the person. The internal object can be treated as a set of properties and tropes. The logic of intentionality proposed by Graham Priest and the theory of primary (that is, belonging to the Freudian system «unconscious») psychological attitudes developed by Linda Brakel created the preconditions for semantical analysis of projective intentionality. In the article, we rely on the logic of projective intentionality that reorients the resources of modal logics and semantics of possible worlds to the investigation and formalization of primary thinking. Considering the problem of mental existence within the framework of the second-person approach, we show that Wittgenstein's reasoning about the «beetle in a box» does not refute the thesis of the privacy of mental meanings. Finally, involving the possible world semantics, we develop a neo-Aristotelian approach to the ontology of mental objects.

Keywords: *intentionality, intersubjectivity, second person approach, internal objects, intentional logic, modal metaphysics, semantics of possible worlds.*